

Наталія САВЕТЧУК

*викладач кафедри теорії та історії держави і
права навчально-наукового юридичного інституту
Прикарпатського національного університету імені Василя
Стефаника*

ORCID 0000-0002-9449-5002

БЕЗОПЛАТНА ПРАВОВА ДОПОМОГА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ

Сьогодні Україна проходить надскладні випробування. Це, мабуть, найбільш важкі випробування та виклики за всю історію незалежності нашої держави. Повномасштабна агресивна війна РФ проти України принесла багато біди та страждань, забрала багато людських життів, змінила плани на майбутнє українців. Із 24 лютого 2022 року розпочалася перебудова всієї правової системи України і адаптування чинного законодавства до воєнного стану.

В умовах сьогодення питання про надання правової допомоги населенню України є досить актуальним. Проте особливо зростає кількість людей, які потребують саме безоплатної правової допомоги. Це стосується, в першу чергу, вразливих верств населення, які постраждали через війну, зростає кількість внутрішньо переміщених осіб, які перебувають у важкому матеріальному та психологічному стані, які залишилися без житла, не мають грошових заощаджень. Саме такі категорії населення потребують якісної, професійної, ефективною та безоплатної правової допомоги з боку фізичних та юридичних осіб згідно чинного законодавства[2].

Правові проблеми виникають майже щодня, тому у сучасному світі надання правової допомоги населенню відповідними спеціалістами у галузі права є постійним і звичним процесом, оскільки виникає потреба в отриманні правових консультацій, у представництві інтересів в суді, у складанні різних правових документів тощо.

Професійну правову допомогу з юридичних питань громадянам України надають правники. Багато правових послуг є платними, проте в умовах збройної агресії РФ зростає кількість випадків, коли особа не в змозі заплатити за такі послуги внаслідок непередбачуваних життєвих обставин, але вкрай їх потребує. Тому, зважаючи на сьогоденню ситуацію в Україні, саме для таких категорій громадян законодавчо передбачена безоплатна правова допомога (далі – БПД).

Загалом, під поняттям правової допомоги розуміють надання правових послуг, які полягають у забезпеченні реалізації прав і свобод людини та громадянина, у їх захисті та відновленні у разі порушення[9].

Питання безоплатної правової допомоги закріплено у ряді міжнародно-правових документів, а саме: Міжнародному пакті про громадянські і політичні права, Конвенції про статус біженців, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод тощо.

У Конституції України закріплено право кожного на професійну правничу допомогу та можливість її одержання безоплатно у певних випадках, які передбачені законом[3]. Безоплатна правова допомога є «гарантована на конституційному рівні можливістю кожного отримати професійну правничу допомогу, що повністю або частково надається за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів та інших джерел» [6]. Така допомога поділяється на безоплатну первинну правову допомогу та безоплатну вторинну правову допомогу за критерієм доступу до судочинства.

У Законі України «Про безоплатну правову допомогу» зазначено, що первинна правова допомога включає такий перелік надання правових послуг, як: надання консультацій з правових питань; надання правової інформації; складання правових документів, крім процесуальних; надання допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правової допомоги та медіації [6].

Щодо вторинної правової допомоги, то таку допомогу населенню надають фізичні та юридичні особи приватного права, органи місцевого самоврядування, органи виконавчої влади, спеціалізовані установи та центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги тощо. Отож безоплатною вторинною правовою допомогою, як зазначається у вищезгаданому Законі України «Про безоплатну правову допомогу», є вид державної гарантії, що полягає у створенні рівних можливостей для доступу осіб до правосуддя. До послуг такої допомоги відносять складання документів процесуального характеру; здійснення представництва інтересів особи в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування або ж перед іншими особами тощо. Безоплатна вторинна правова допомога надається громадянам центрами з надання безоплатної вторинної правової допомоги, які фінансуються з Державного бюджету або інших не заборонених джерел, та адвокатами, які включені до Реєстру адвокатів [6].

Варто підкреслити, що суб'єктами надання БПД є: координаційний центр з надання правової допомоги; органи виконавчої влади; органи місцевого самоврядування; фізичні та юридичні особи приватного права, які займаються благодійною діяльністю; спеціалізовані установи; адвокати, які включені до єдиного реєстру адвокатів та надають безоплатну вторинну правову допомогу[4, с.77].

Війна росії проти України суттєво вплинула на професійну діяльність українських адвокатів, які до цього не здійснювали свою діяльність щодо особливої категорії справ, пов'язаних з такою агресією. Саме адвокати в умовах воєнного стану почали проводити різного роду семінари, тренінги, круглі столи, спрямовані на вирішення питань щодо захисту прав та інтересів людей, постраждалих від злочинів рф.

Сьогодні в умовах збройної агресії з боку рф потребують безоплатної правової допомоги дуже багато вразливих верств населення України, тобто це люди, які потрапили у складні життєві обставини через вплив несприятливих зовнішніх чи внутрішніх чинників, а також це малозабезпечені особи. Серед факторів щодо складних життєвих обставин, в які людина може потрапити в умовах війни, відносять шкоду, завдану бойовими діями та тимчасовою окупацією. Таких людей дуже багато, які залишилися без домівок і без засобів до існування, які потребують допомоги на державному рівні, а саме потребують екстреної послуги – надання притулку та догляду, короткотермінового проживання, натуральної допомоги тощо. Також дуже багато питань виникає зараз в умовах воєнного стану щодо мобілізації, перетину державного кордону, обміну військовополоненими, сплати комунальних платежів, порядок набуття статусу внутрішньо переміщеної особи, питання компенсації за знищене майно, отримання особою тимчасового захисту або статусу біженця в країнах ЄС тощо. Всі ці питання потребують професійних правових роз'яснень [5, с.75].

Слід зазначити, що БПД потребуючим надавали у всеукраїнських громадських організаціях, об'єднаннях адвокатів, юридичних клініках, які функціонують при закладах вищої освіти. Зараз в умовах воєнного стану система надання БПД є не дуже ефективною, потребує коригування, оскільки збільшується коло суб'єктів, які бажають отримати таку допомогу. Звичайно, на це впливають багато об'єктивних причин, а саме: відсутність доступу до надання БПД на тимчасово окупованих територіях і там, де проходять бойові дії; збільшення кількості людей для одержання БПД; безпекова організація процесу надання БПД; проблема у кадрах тощо. В даному контексті слід зауважити, що на частині території України, де ведуться бойові дії, суб'єкти надання БПД вимушені були змінити формат надання безоплатних правових послуг на дистанційний, тобто через контакт-центри, застосунки, соціальні мережі, месенджери, та і кількість персоналу у сфері надання послуг також скоротилася через мобілізацію та міграцію. Проте, де дозволяє безпекова ситуація, фахівці із надання БПД працюють в органах місцевого самоврядування, в органах державної влади та соціального захисту, у спеціалізованих установах, на залізничних вокзалах тощо. Звісно, є випадки, коли внаслідок значних пошкоджень та руйнувань будівель центрів надання правової допомоги, через відсутність мережі інтернет та мобільного зв'язку доступ до БПД обмежується [7, с.268].

Слід підкреслити, що в сьогоднішніх умовах є проблема щодо належного державного фінансування системи БПД, оскільки основне державне фінансування направлене на забезпечення потреб Збройних сил України, роботи комунальних служб та інше. Також не вистачає кадрового забезпечення по наданню БПД. Багато юристів-професіоналів, а саме адвокатів, які співпрацювали з центрами безоплатної вторинної правової допомоги, виїхали з України або ж стали внутрішньо переміщеними особами, або ж воюють у лавах Збройних сил України.

Як було вже зазначено вище, суттєво збільшилася кількість осіб, які потребують надання БПД, а також гуманітарної та соціальної допомоги. До таких осіб можна віднести українців закордоном, які потребують правової підтримки. Тому дуже важливою є правопросвітницька діяльність юристів, їхні онлайн консультації на безоплатній основі українцям-біженцям в Польщі, Чехії, Латвії, Німеччині, Італії. Важливою в умовах воєнного стану є дистанційна або віддалена правова допомога громадянам, коли немає змоги особисто зустрітися з адвокатами чи іншими правниками. На даний час створено багато електронних застосунків, які надають можливість проводити правові консультації онлайн, тобто користуватися дистанційною допомогою [8, с.413-414].

Захист прав та інтересів дітей є одним із важливих завдань системи БПД. Усі діти мають гарантоване державою право на правову допомогу. Нині в Україні запроваджено модель «Барнахус», яку вперше було створено в Ісландії близько двадцяти років тому. Дана модель у вигляді спеціалізованого закладу для допомоги дітям поєднує систему правосуддя та соціальну сферу, які залучені до роботи з випадками насильства й жорстокого поводження з дітьми, та має змішану форму організації, де поєднуються спеціалісти-практики різних інституцій «під одним дахом». Цей проєкт спрямований на захист інтересів дітей, у якому бере участь система безоплатної правової допомоги. Такі будинки порятунку для дітей, які є потерпілими чи свідками злочину, уже давно існують в понад двадцяти зарубіжних країнах. Така модель повинна забезпечити потерпілій дитині: безпечне середовище перебування; належні умови для отримання медичної, психологічної, правової допомоги, соціального супроводу тощо; атмосферу, яка допоможе уникнути повторної травматизації. Діти України, які постраждали від російських злочинів, дуже потребують психологічної підтримки та правової допомоги. Центри з надання безоплатної правової допомоги на зразок міжнародних «Барнахус» уже функціонують на Вінниччині, Житомирщині, Тернопільщині та інших регіонах [1, с.65]. До дітей повинен застосовуватися особливий підхід як юристів, так і психологів, оскільки важливо не лише захистити їхні права, а й налагодити з ними емоційний зв'язок. Особливо вразливими є діти загиблих захисників на війні; діти, які втратили рідних і залишаються сиротами; діти, які внаслідок воєнних дій отримали поранення чи каліцтво, зазнали насильства – фізичного, психологічного чи сексуального. Тому між юристом і дитиною повинні складатися довірливі стосунки, щоб надати дитині якісну безоплатну правову допомогу. Фахівці повинні роз'яснювати дітям, що вони можуть самостійно зателефонувати на гарячу лінію системи БПД або звернутися по правову консультацію через соціальні мережі та мобільні застосунки.

Таким чином, варто підсумувати, що після повномасштабного вторгнення рф в Україну потреба людей у правових безоплатних послугах та у психологічній підтримці зростає. Дуже важливо, що надання сьогодні БПД стало можливим дистанційно через мережу Інтернет та спеціальні застосунки, що спростило вирішення значної частини правових питань в умовах воєнного стану.

1. Джуган В.О. Проблеми захисту прав дітей під час воєнних дій в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 8. С.63-67
 2. Доступність правової допомоги в контексті воєнного стану. URL:<https://legaid.gov.ua/wp-content/uploads/2023/02/rezюме-dostupnist-pravovoyi-dopomogy-n.pdf>
 3. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
 4. Литвин О.Л. Особливості надання безоплатної правової допомоги населенню в умовах воєнного стану. *Знання європейського права*. 2022. № 2. С. 76–81.
 5. Міщук І.В. Особливості надання безоплатної правової допомоги в Україні під час воєнного стану. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 3. С. 74–79
 6. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.06.2011 р. № 3460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/3460-VI>
 7. Рогозіннікова К.С. Правопросвітництво в діяльності системи безоплатної правової допомоги. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2023. Серія ПРАВО. Випуск 75: частина 1. С.267-271
 8. Цимбалюк В.І. Адвокат в системі безоплатної правової допомоги: організаційно-правові основи взаємодії. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2023. С.412-415
 9. Шандула О.О. Виникнення та розвиток безоплатної правової допомоги в Україні. URL:http://forumprava.pp.ua/files/056-064-2021-5-FP-Shandula_8.pdf
- Саветчук Н. Безоплатна правова допомога в умовах воєнного стану: особливості надання**

У статті досліджуються питання про надання безоплатної правової допомоги населенню України в умовах воєнного стану. Саме надання такої допомоги реалізує право українців на правовий захист та вирішувати свої життєві проблеми у правовий спосіб.

Проаналізовано надання безоплатної правової допомоги особливо вразливим категоріям осіб, внутрішньо переміщеним особам, які перебувають у важкому матеріальному та психологічному стані. Саме такі категорії населення потребують якісної, професійної, ефективної та безоплатної допомоги з боку фізичних та юридичних осіб згідно чинного законодавства.

З'ясовано переваги та недоліки надання безоплатної правової допомоги в умовах воєнного стану, причини неефективності її надання в сьогоденних умовах збройної агресії РФ проти України.

Правова допомога поділяється на первинну та вторинну. Кожний із видів допомоги вирізняється суб'єктами надання та колом осіб-отримувачів.

У статті акцентовано увагу на тому, що після вторгнення РФ в Україну збільшується кількість осіб, які потребують саме безоплатної правової професійної допомоги та психологічної підтримки.

У статті приділено особливу увагу надання безоплатної правової допомоги дітям, вразливим верствам населення та особам, які постраждали від російсько-української

війни. Захист прав та інтересів дітей є одним із важливих завдань системи безоплатної правової допомоги.

Запропоновано шляхи покращення якості надання безоплатної правової допомоги населенню в умовах воєнного стану, а саме: надання безоплатної правової допомоги у дистанційному форматі, використання застосунків для мобільних пристроїв, поширення волонтерського руху, проведення правопросвітницької роботи, удосконалення законодавства тощо.

Надання сьогодні безоплатної правової допомоги стало можливим дистанційно через мережу Інтернет та спеціальні застосунки, що спростило населенню вирішувати значну частину правових питань в умовах воєнного стану.

Ключові слова: безоплатна правова допомога, воєнний стан, суб'єкти надання безоплатної правової допомоги, вразливі верстви населення.

Savetchuk Nataliia. Free legal aid under martial law: peculiarities of provision

The article examines the issue of providing free legal aid to the population of Ukraine under martial law. It is the provision of such assistance that realizes the right of Ukrainians to legal protection and to solve their life problems in a legal manner.

The article analyzes the provision of free legal aid to particularly vulnerable categories of persons, internally displaced persons in difficult financial and psychological conditions. It is these categories of the population that require high-quality, professional, effective and free-of-charge assistance from individuals and legal entities in accordance with the current legislation.

The author identifies the advantages and disadvantages of providing free legal aid under martial law and the reasons for its ineffectiveness in the current conditions of Russia's armed aggression against Ukraine.

Legal aid is divided into primary and secondary legal aid. Each type of assistance is distinguished by the subjects of its provision and the circle of recipients.

The article emphasizes that after Russia's invasion of Ukraine, the number of people in need of free legal professional assistance and psychological support is increasing.

The article pays special attention to the provision of free legal aid to children, vulnerable groups of the population and persons affected by the Russian-Ukrainian war. Protection of the rights and interests of children is one of the important tasks of the free legal aid system.

The author proposes ways to improve the quality of free legal aid provision to the population under martial law, namely: providing free legal aid in a remote format, using applications for mobile devices, spreading the volunteer movement, conducting legal education, improving legislation, etc.

Today, the provision of free legal aid has become possible remotely via the Internet and special applications, which has made it easier for people to resolve a significant number of legal issues under martial law.

Keywords: free legal aid, martial law, subjects of free legal aid, vulnerable groups of the population.